

Antal István

PANORÁMA

– Hallgatás Budapesten Josef Koudelkával –

Ahogy jöttem el a Kempinskiből, s Josef Koudelka képeinek, szavainak, gesztusainak foszlányaitól mozgolódni kezdett fejemben a tavasz, egyszer csak, kisebb csoport szélén állva, Hajdú János akadt meg a szememben. Menekült kubai ellenforradalmár érezhette így magát, amikor a Freedom Flotilla végre Floridánál partot ért, és a fogadószervek közölték vele, hogy oké, tudják, hogy a rakomány minden tagja buzi. Gondolom, hogy évekig csak üldögélt valamelyik célrametszett gettóban, s megpróbálta eldönteni, hogy a CIA, a KGB, személyesen Fidel Castro, vagy egyszerűen csak a véletlen csezett-e ki vele?

Itt volt Budapesten a földkerekség egyik legnagyobb fotósa, s bár beszélgetés közben megmutatta egy-egy füzetét, albumát, hál'Istennek, s talán furcsa módon, a fotókról, a fotózásról mégsem ejtettünk egy szót sem. Én – ezt sem mondtam neki – egy idő óta nem nagyon hiszek a fotóknak (koptatott létük lényege a hazugság lett, és, sajnos, még az is csak a felszínen). Ő pedig – gondolom – azt gondolta, hasanak, beszéljenek tolmács nélkül a képei, és ha már egy órahosszat üldögéltünk összezártan egy szobában, a rögzített képek mellé engedjük be az életet. Egyrészt nem kell beszélgetni, ha hallgatni is lehet, másrészt a képek, amelyeket a találkozás gesztusai hívnak a leiekből elő, adott esetben fontosabbak, mint amelyeket már korábban a fényképezőgép exponált. Végül is, minden ember univerzum, és minden fotó csak lenyomat. Ha jó a fotó – és Koudelka nagyon jó fotóművész –, akkor a kép beljebb rögzül ugyan, mint az univerzum felszíne, de mégsem azzal a közvetlenséggel, gyorsasággal, ahogy agyunk, szemünk rögzíti. Hajdú János látványától azért kaptam sokkot, mert élő emblémaként küldött vissza a képi analógiákon alapuló világba, amelyen kívül éppen egy fényképész segítségével töltöttem egy órát. Ráadásul olyan fényképész segített meg ebben, akinek a művei – albumokban – körülöttem heverték.

Mint egy jó filmet, ahhoz hasonlóan éltem meg ezt a rövid találkozást: más volt a hang, és más volt a kép. A kettő persze azért mégis összefüggött.

Koudelka szemének a tisztasága vezette a kérdéseimet abban a reggeli órában. Persze, ez a tisztaság nem az ártatlanság tisztasága volt, mint a lírikus alkatoknál szokásos, hanem a szem tisztasága, amelyik felismeri a látott anyag vagy személy természetét. Amikor híres hatvannyolcas prágai képei láttán arról kezdtem magyarázni, hogy nekünk, akiknek korunknál fogva, csak a farka jutott ötvenhatnak, a Prágai Tavasz legenda lett. Erre azt válaszolta, hogy neki tragédia. Próbáltam közelebb férkőzni az emlékeihez, de ő csak azt mondta megint, hogy tragédia. Igaza volt. Én meg bunkó voltam. Nyavalyogva feszengetem a fiatalabb, távoli rokon Odipuszt imitáló bújatól: aki tudniillik azért szomorú, mert sose merte megdugni az anyját. Koudelka a pillanatnyi szerepzavart – hogy szeretném is, meg nem is, ha az ő emléke az én emlékem lenne – nem vette észre. Vagy ha észrevette, nem jelezte.

Kisfiú koromban, ötvenhatban, a Rákosligeti utca végén kukoricaföld volt, illetve a kukoricaszüret után tarló. Mivel a hely a Gellérthegy magasságában van, odajártak a férfiak, és velük együtt mi is, gyerekek, hogy Mátyásföld és Pest irányába nézve figyeljük a lövöldözések fényeit (mint manapság az augusztus huszadikai tűzijátékot). Most, hogy így megjelent bennem ez a kép, ahogy ott állunk, illetve, ahogy „ők” állnak, és hagyják, hogy mi is álljunk velük, úgy érzem, ha ezt kivetíteni tudnám, az a Koudelka-képekhez hasonló kép lenne. Persze, ha ő tudná kivetíteni, akkor hová tűnnék én...? (Picsába, Odipusz....)

Megdöbbenve ismertem fel, amikor Dunaujváros-filmemhez régi híradókat néztem, hogy a Nőszövetség akkori elnöknője (?), főtitkárnője (?) a hosszú, szőkésbarna hajával, vamous szoknyájával nekem kisfiúkoromban tetszett. Sőt, egész későbbi Brigitte Bardot-rajongásomat hajlamos vagyok abból a spontán módon belémépült mintából eredeztetni. Miféle archetípusok épülhettek még, és épülhetnek ma is belénk?

Mindezt annak a felismerésnek köszönhetően vezettem most elő, hogy Josef Koudelka szemének tisztaságában az rejlik, hogy tudja, mi az, amit lát. Tudja, minek látszik, és mi van amögött. Nem ítélkezik, hanem ráismer, feltár, és megmutat.

Koudelka cigányokról készült felvételei például, nem cigány fotók. Tudniillik, mivel a dolgokra nem (rá)koncentrál, hanem ráismer (felismeri azokat), képei az azokon jelenlévő emberek nembéli, személyiségükből fakadó lényegét adják. Egyedi minőségüket. Cigányságuk éppen úgy, mint egyéb tulajdonságaik, belülről jelenik meg, és nem kívülről rájuk helyezett jegy. Megkülönböztető sajátosságaik felcserélhetetlen, egyedi személyiségükből fakadnak, azt fejezik ki. Azt viselve hagyják megjelenni méltóságukat.

Ikonok ezek a képek, mélyen egzotikusak. Az egzotikum azonban a személy egzotikuma, és nem a csoporté, illetve a csoporthoz képest is érvényes.

Az 1970-ben Angliába, később Párizsba települt, 1990 óta életét újból Párizs (a világ) és Prága között megosztó, morva származású Koudelka „megnyugtat”: mi is elindultunk egyfajta, a nehézségek dacára is unalmas és sok jellegtelen vonással tarkított fejlődési úton. Ki-ki maga navigálhat az elkedvetlenedés és a tettekreklés között. Szeret Romániába járni, az ottani életet nézni, azt fényképezni. Szerinte ők még nem álltak meg (vagy be), ott még alakulnak a dolgok.

Jó hallgatni, ahogy beszél, mert nem úgy szűri le a tapasztalatait, mint a politikusok vagy a bankárok. Az emberek gesztusait, szemét, a viselkedés és a kapcsolatok mikrostruktúráját figyeli.

1965 és 70 között sokat fényképezett a prágai Divadlo za branau (Színház a kapu mögött) elnevezésű alternatív társulat körül, akiket a nagy betiltások idején ugyancsak betiltottak, majd miután a rendszerváltás után újraindultak, érdeklődés hiányában ismét le kellett állniuk. Tényleg nem csináltak már semmi különöset, magyarázta Koudelka a véglegesnek tűnő bukás okát, és rövidebb, de hasonló intenzitású csend állt be közénk, mint a forradalom leverése kapcsán kimondott tragédia szó után.

Kevés emberrel lehet ilyen jókat hallgatni, mint vele, pláne ilyen költőien rövid idő alatt. Az írást most abba is hagyom.

